

MƏSKUNLAŞMANIN YENİ MODELİ PERSPEKTİVLƏR, PROBLEMLƏR

44 günlük Vətən müharibəsi Azərbaycanın qələbəsi ilə başa çatdıqdan sonra azad edilmiş torpaqlara məcburi köçkünlərin qayıtması, əhalinin bu torpaqlarda yenidən məskunlaşması, qayıdışı planlı və sistemli olaraq böyük dövlət proqramı çərçivəsində həyata keçirilməsini nəzərdə tutur. Məskunlaşmanın modelinin təhlilinə keçməzdən əvvəl qeyd etmək lazımdır ki, sistemli məskunlaşmanın ilk mərhələsi təbii ki, ərazilərin minalardan təmizlənməsindən başlayır. İnsanların təhlükəsizliyi naminə bu proses zaman və zəhmət tələb edir və hələ yekunlaşmadığı üçün müharibənin bitməsindən 16 aydan çox vaxt keçməsinə baxmayaraq, məskunlaşma başlamayıb. Paralel olaraq, tamamilə dağıdılmış infrastrukturun yenidən yaradılması, həyati vacib obyektlərin – işıq, qaz, su xətlərinin, yolların çəkilməsi, relyefin çətinliyi, üstəlik sərhəddə və təmas xəttində hələ də düşmənin təxribatlarının davam etməsi də məskunlaşma prosesini ləngidən amillərdir. Qeyd olunan səbəblər aradan qaldırıldıqdan sonra növbəti mərhələ insanların doğma yurdlarında məskunlaşmasına start verilməsi olacaq. Bu prosesin hansı prinsiplərlə,

*Səbəblər aradan
qaldırıldıqdan
sonra növbəti
mərhələ insanların
doğma yurdlarında
məskunlaşmasına
start verilməsi
olacaq*

hansı layihələrlə həyata keçəcəyi ölkə rəhbərliyinin diqqət mərkəzindədir və artıq bu layihələrin işlənməsinə başlanıb. Sistemli məskunlaşmanın növbəti mərhələsində yaşayış məntəqələrinin qurulmasının həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur. Qarabağın azad edilmiş torpaqlarında işğaldan əvvəl 8 rayon mərkəzi, 676 kənd olub. Rayon mərkəzlərinin

yenidən bərpası, qurulması müzakirə mövzusu olmasa da, irili-xırdalı kəndlərin hər birinin yenidən qurulması müzakirə və mübahisələrə səbəb olub, bu istiqamətdə yeni yanaşmanı qaçılmaz edir. Azad edilmiş torpaqlarda elə kəndlər var ki, əvvəllər cəmi 10-15 evdən ibarət olub və yaxud bəzi kəndlər də faktiki olaraq rayon mərkəzinə ya bitişik, ya da çox qısa məsafədə yerləşib. Müasir dövr yeni kənd modellərini tələb edir və bu baxımdan məskunlaşmanın köhnə model üzrə aparılması məqsədəuyğun

hesab edilmir. Buna misal olaraq, Ağdam şəhərinin yeni planında ətrafdakı 4 kəndin də şəhərə birləşdirilməsini qeyd etmək olar. Digər rayon mərkəzlərinin də planları hazırlanarkən bu tendensiyanın davam edəcəyi şübhəsizdir. Məskunlaşma yalnız yaxın kəndlərin rayon mərkəzlərinə birləşdirilməsi ilə yekunlaşmamalıdır. Çünki bir neçə kəndin

də bir ərazidə birləşdirilməsi bir sıra amillərdən effektiv olacaq və torpaqlardan səmərəli istifadə edilməsinə şərait yaradacaqdır. “Ağıllı kənd” modelinə üstünlük verilməsi Zəngilan rayonunun Ağalı kəndinin simasında artıq özünü göstərib. Digər kəndlərimizin də müasir tələblərə uyğun olaraq qurulması və məskunlaşdırılması həm mənəvi, həm iqtisadi baxımdan insanların rahat həyat tərzini təmin edəcəkdir. Düzdür, burada insanları keçmişinə bağlayan məqamları unutmamaq olmaz. Köhnə qəbiristanlıqlar düşmənlər tərəfindən dağıdılıb, insanlar isə doğmalarının qəbirlərini bərpa etməklə onların xatirəsini yaşatmaq istəyirlər. Burada da planlı hərəkət edərək kəndlərin birləşdirilməsi kimi, qəbiristanlıqların da köçürülməsini dövlət nəzarəti altında həll etmək mümkündür. Məskunlaşan insanların bunu anlayışla qarşılayacağına inanırıq. Azad edilmiş ərazilərdə yeni bərpa layihələri yaşayış, istehsal, sosial xidmətlər, “ağıllı kənd təsərrüfatı”, alternativ enerji sahələri kimi mühüm prinsiplər üzərində qurulacaq. Bu isə məskunlaşmanın özünəməxsus yeni modelini təşkil edəcək. İşğaldan azad edilmiş ərazilərimizdə yeni məskunlaşma modelinə əsasən yeni iş yerlərinin açılması, əhalinin məşğulluğu da təmin ediləcək. Eyni zamanda, sosial obyektlərin inşası həmin ərazilərdə müxtəlif xidmətlərin həyata keçirilməsinə münbit şərait yaradacaq. Məskunlaşma prosesində iş yerlərinin yaradılması, sosial xidmətlərin göstərilməsi məsələnin kompleks şəkildə həllinə yol açacaq. Qarabağın azad edilmiş əraziləri əkinçilik və

heyvandarlıq üçün olduqca əlverişli yerlərdir və işğaldan əvvəl yerli əhalinin əsas məşğulluğu da məhz kənd təsərrüfatı sahəsi olub. Yeni məskunlaşma modelində kəndlərin birləşdirilməsi torpaq sahələrinə qənaət və onlardan səmərəli istifadə deməkdir. Bu bölgədə kənd əhalisinin şəxsi torpaq mülkiyyətindən istər əkinçilikdən, istərsə də heyvandarlıqdan əldə etdiyi məhsullar ərzaq və qida bolluğunun yaranmasına, qloballaşan dünyada təbii ərzaq məhsullarının qıtlığının aradan qalxmasına (ən azı respublika ərazisində), qida təhlükəsizliyinə, sağlam qidalanmağa şərait və imkan yaradacaq, üstəlik dünya bazarlarına da yol açmaqla ölkəyə valyuta axını artırmış olacaqdır. Azad edilmiş torpaqlarda yeni məskunlaşma modelinin inkişafı üçün yerli şəraitin geniş imkanları mövcuddur və bu yalnız kənd təsərrüfatı ilə yekunlaşmır. İşğaldan azad edilmiş Kəlbəcər rayonu ərazisində də çoxsaylı su elektrik stansiyalarının tikilməsi üçün çox əlverişli şərait olduğunu bilirik. Horadiz-Ağbənd dəmir yolu xəttinin təməlini qoymaqla faktiki olaraq yeni dəmiryol infrastrukturunun yaradılması, bir neçə aqrar sənaye parklarının planlaşdırılması kənd təsərrüfatının sənayeləşdirilməsinə geniş imkanlar açır. Yalnız yerli əhalinin imkanları səviyyəsində deyil, yeni məskunlaşma modeli xarici investorların da buraya cəlb olunmasına əlverişli şərait yaradır. Qlobal miqyasda Şərqi Zəngəzurdə azad iqtisadi zonanın yaradılması bir çox ölkələrə marağındadır. Burda yaradılacaq iqtisadi zona ərazidə iqtisadi artım məsələsini həll edəcək. Çünki burada tam bir boşluq mövcuddur.

Azərbaycan ərazisinin təxminən 10%-ni təşkil edən azad iqtisadi zona bir müddətdən sonra ölkə iqtisadiyyatına da töhfəsini verə bilər. Burada həm təbii resurslar, həm əmək resursları, həm energetika resursları və s. imkanlar olacaq. İşğaldan əvvəl də Qarabağ regionu və Şərqi Zəngəzur ölkə iqtisadiyyatının, xüsusilə də kənd təsərrüfatının 12-13%-ni təşkil edirdi. Bu regionların potensialından istifadə olunması imkan verir ki, region qeyri-neft sektorunun inkişafı baxımından birincilər sırasında olsun. Məskunlaşmanın yeni modeli olan “ağıllı şəhər”, “ağıllı kənd” layihələrinin həyata keçirilməsi bu regionların potensialını artıracaq, eyni zamanda da Azərbaycanın müdafiə təhlükəsizliyinin, iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün böyük imkanlar yaradacaqdır.

Məskunlaşmanın yeni modeli əsasında burada iqtisadi həyatın yenidən qurulması, onun bərpasına xidmət edən strukturların yaradılması mexanizmi Qarabağ bölgəsini digər iqtisadi zonalarından xeyli dərəcədə fərqləndirəcək. Burada önəmli olan məsələ şəxsi təsərrüfatların düzgün istiqamətləndirilməsi, onlara dövlət dəstəyi, eyni zamanda dövlət mülkiyyətində olacaq istehsal obyektlərinə nəzarətin şəffaflığıdır. Dövlətin nəzarəti müasir idarəetmə mədəniyyətinin tələblərinə cavab verməlidir.

Azad edilmiş ərazilərdə kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı üçün sənaye müəssisələrinin yaradılması olduqca vacibdir. Şərab istehsalı, meyvə şirəsi istehsalı, dənli bitkilərin seleksiya təcrübə stansiyaları, tərəvəz konservləşdirilməsi müəssisələri, onların qablaşdırılması üçün şüşə və karton istehsalının və digər köməkçi obyektlərin istifadəyə verilməsi iqtisadi səmərəliliyi xeyli yüksəldəcəkdir. Belə olan halda, bu məhsulların kənara daşınab emal olunmasına ehtiyac olmayacaq, məhsulların əksər hissəsi bu regionlar daxilində istehsal olunacaqdır. Hasilat sənayesi ilə emal sənayesi arasında optimal nisbət yaranacaq. Bu isə o

**MƏSKUNLAŞMANIN
YENİ MODELİ OLAN
“AĞILLI ŞƏHƏR”,
“AĞILLI KƏND”
LAYİHƏLƏRİNİN
HƏYATA KEÇİRİLMƏSİ
BU REGIONLARIN
POTENSİALINI
ARTIRACAQ, EYNI
ZAMANDA DA
AZƏRBAYCANIN
MÜDAFİƏ
TƏHLÜKƏSİZLİYİNİN,
İQTİSADI
TƏHLÜKƏSİZLİYİNİN
TƏMİN EDİLMƏSİ ÜÇÜN
BÖYÜK İMKANLAR
YARADACAQDIR**

deməkdir ki, səmərəsiz daşınmaya yol verilməyəcəkdir. Qeyd etmək lazımdır ki, məskunlaşmanın yeni modelinin yalnız dövlət tərəfindən həyata keçirilməsi bir sıra problemlər yarada bilər. Birincisi, ərazilərin miqyası və məskunlaşan əhalinin sayı kifayət dərəcədə böyük olduğundan dövlət vəsaitinin qısa müddəyə yenidənqurma işləri üçün yetərli olacağı inandırıcı görünmür. Hətta, vəsait yetmə belə, məskunlaşmanın zamanı xeyli uzana bilər. Bu isə ilk növbədə məskunlaşmağı səbirsizliklə gözləyən əhali arasında, yüngül ifadə etsək, narazılığın yaranmasına səbəb ola bilər. Artıq indidən bu narazılıq bu və ya digər şəkildə özünü büruzə verir. Deməli, məskunlaşacaq əhalinin imkanlarından da istifadə etmək zərurəti yaranır. Dövlətin məskunlaşma planına (burada kəndlərin yenidənqurulma planı, memarlıq işləri və s. aiddir) əməl etməklə əhaliyə imkan yaradılmalıdır ki, məskunlaşmada öz vəsaitlərindən də istifadə edə bilsinlər. Dövlət bəlli kompensasiya, güzəştli kredit imkanları yarada bilər, fərdi evlərin layihələndirilməsində köməklik göstərə bilər, amma sonadək bütün xərcləri üzərinə götürə bilməz. Həm də bu rəngarənglik yox, standart arxitektura yaradacaq, bu isə istər eksteryer, istərsə də interyer baxımdan zövqsüzlüyə yol açar. Qarabağın tarixi arxitektura ənənələrinə söykənərək yeni, modern üslubda “ağıllı kənd” layihələrində fərdi yaşamağa imkan yaradılmalıdır.

Məskunlaşmanın yeni modeli yalnız əhalinin doğma yurdlarına dönməsi, investisiya yatırımları, istehsal müəssisələrinin, səhiyyə, təhsil ocaqlarının yaradılması deyil, eyni zamanda bu yerlərdə yeni insan faktorunun formalaşması deməkdir. Azərbaycan tarixinin həm ağırlı, həm şanlı səhifələrini özündə yaşadan Qarabağ bölgəsində yeni insanın formalaşması istinad nöqtəsi kimi milli dəyərlərə, vətənpərvərliyə, bu yerlərin mədəni zənginliyinə əsaslanmalıdır.

Məskunlaşmanın yeni modeli intellektual əqlin nəticəsi kimi, bu yerlərdə potensial intellektli insan resurslarının formalaşmasında böyük rol oynayacaqdır.

